

O tranziciji i stanju demokratije u Crnoj Gori¹

SAŽETAK

Demokratsku tranziciju i konsolidaciju možemo razumjeti kao kretanje od nedemokratskog ka demokratskom režimu (Linc, Stepan, 1998: 58). Osnovna hipoteza ove analize jeste da na putu vlastite demokratizacije Crna Gora prolazi kroz različite unutrašnje procese, te da veoma tromu tranziciju Crne Gore na tom putu uvjetuje snažan utjecaj Srbije i tadašnjeg režima Slobodana Miloševića. U kontekstu današnjice, također je važno pratiti odnos zvanične Srbije prema Crnoj Gori, budući da snažno prisustvo srpskog utjecaja u pojedinim trenucima utiče na demokratske procese u Crnoj Gori i danas. Ovaj rad će analizirati kakvo je stanje demokratije u Crnoj Gori, da li su vidljive autoritarne tendencije i kako unaprijediti trenutno stanje? u kojoj mjeri vlast vrši utjecaj na pravosudne institucije? Kakav je položaj medija?, te kakav je utjecaj Srbije na društveno-političku svakodnevicu Crne Gore? Shvatajući važnost ove teme, koja zahtijeva primjenu više različitih naučno utemeljenih metoda, uz konsultiranje dostupnih relevantnih izvora, za potrebe rada realizirano je više intervjua² sa kredibilnim sagovornicima, koji su svjedočili prijelomnim trenucima u kontekstu demokratske tranzicije Crne Gore. Metoda prikupljanja podataka je nužna, za pojašnjavanje kompliciranih procesa koji su se odvijali ili se još uvijek odvijaju unutar Crne Gore. Pored spomenutih metoda svakako će biti primjenjene metode analize, komparacije, deskripcije, kao i kvantitativna, te kvalitativna metoda. U konačnici, cilj rada jeste analiziranje stanja demokratije unutar crnogorskog društva, s posebnim osvrtom na ranije postavljena pitanja.

Ključne riječi: Crna Gora, demokratija, tranzicija, prijelomne godine, utjecaj Srbije

* Doktorski studij Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Odsjek za politologiju.
admir.lisica@fpn.unsa.ba

¹ Istraživački rad je nastao u sklopu doktorskog istraživanja na modulu *Savremeni izazovi demokratije*.

² Intervjui su realizirani sa univerzitetskim profesorom dr. Isatom Skenderagićem koji je tokom devedesetih godina bio politički zatvorenik u Crnoj Gori, književnikom i aktivistom sa Cetinja Božidarom Proročićem, novinarkom Gradska TV Podgorica Janom Vlahović, te aktuelnim članom Skupštine Crne Gore Nikolom Zirojevićem.

UVOD

Geopolitičke promjene koje su zahvatile svijet nakon 1989. godine, u velikoj mjeri su utjecale na razvoj demokratije u jugoistočnoj Evropi. Iako je proces tranzicije iz komunističkog režima u velikoj mjeri bio zahtjevan proces, ova godina se može smatrati prijelomnom u kontekstu pozicioniranja novih odnosa na međunarodnoj sceni (Cooper, 2003: 16). Nakon zavšetka Hladnog rata, nova politička realnost bila je osjetna i u Jugoslaviji, koja je tokom 1990. godine održala prve višestranačke izbore. Proces prelaska iz jednopartijskog sistema doprinio je osnivanju velikog broja političkih stranaka u Jugoslaviji. Izbori koji su održani u novembru 1990. godine značili su povratak višestranačja i parlamentarizma nakon pola stoljeća (Lisica, 2022: 160-161). Kao dio tadašnje Jugoslavije, demokratske promjene zahvatile su i Crnu Goru, za koju je bitno istaći da je svoje institucionalne konture političkog sistema dobila na samom početku provođenja demokratskih procesa na teritoriji bivše države.

Ono što je bitno naglasiti jeste da politika Slobodana Miloševića tokom devedesetih godina dvadesetog stoljeća ima značajan utjecaj na sve društvene procese u Crnoj Gori, što je u velikoj mjeri bilo izraženo u periodu od 1990. do 1997. godine (Darmanović, 2015: 13-15). Ključni društveno-politički procesi u Crnoj Gori od 1990. do 2020. godine bili su vezani za politiku Demokratske partije socijalista – DPS, koja je u periodu od 1990. do 1997. godine doživjela promjenu političkog kursa i unutrašnju reformu. Ipak, do 1997. godine, svojevrsnog prijelomnog trenutka za cjelokupnu demokratiju Crne Gore, sigurno je da unutrašnje uređenje Crne Gore najviše liči na “kompetitivni autoritarizam” (Više o kompetitivnom autoritarizmu: Levitky, Way, 2010) o čemu u svojoj opsežnoj studiji govori i Darmanović, koji smatra da je tadašnji DPS u velikoj mjeri imao prednost u odnosu na korištenje državnih resursa u odnosu na druge političke opcije.

U kontekstu demokratskih procesa u Crnoj Gori, ključni događaji se mogu smatrati već ranije pomenuto uvođenje višestranačje 1990, demokratske reforme i promjene političkog kursa Mila Đukanovića i njegovog DPS 1997. godine, referendum o nezavisnosti Crne Gore iz 2006, te članstvo ove države u NATO savez 2017. godine. Shodno tome, cilj istraživanja jeste da na osnovu relevantnih izvora predočimo stanje demokratije unutar Crne Gore, od devedesetih godina do danas, s fokusom na određene događaje, koji su u velikoj mjeri odredili demokratski put Crne Gore u prethodnom periodu.

KRATKA POLITIČKA HISTORIJA CRNE GORE

Prekretnica u modernoj političkoj historiji Crne Gore dogodila se tokom Berlinskog kongresa 1878. godine kada Crna Gora postaje nezavisna država. Ovaj trenutak značajan je za cjelokupnu historiju Crne Gore, jer osim nezavisnosti crnogorska država je nakon Berlinskog ugovora bila i teritorijalno uvećana (više o odlukama Berlinskog kongresa u kontekstu Crne Gore: Raspopović, 2019). Ipak, snažan utjecaj srpske propagande u godinama koje su uslijedile rezultirao je tome da u novembru 1918. godine Crna Gora izgubi stečenu državnost i nezavisnost. Naime, uz finansijsku podršku Vlade Srbije, formirana je “Podgorička skupština”, koja je izglasala ukidanje državnosti Crne Gore, te njeno pripajanje Srbiji. Cilj je bio da Crna Gora kao takva postane dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, što je u konačnici i realizirano. Očekivano, sa ovom odlukom se nisu složili politički i vojni predstavnici Kraljevine Crne Gore koji pokreću vojni ustanak poznat i pod nazivom “Božićni ustanak”. Ovaj ustanak započeo je 6. januara 1919. godine, ali je njegov uspjeh bio ograničen. Uprkos tome, pobuna onih koji se nisu slagali sa odlukom o ukidanju državnosti Crne Gore i potčinjavanju Srbiji potrajala je čak do 1929. godine (Prekić, 2019: 67).

Iz navedenih činjeničnih podataka jasno se može zaključiti da je utjecaj Srbije na Crnu Goru kontinuiran od početka dvadesetog stoljeća.

Odluku “Podgoričke skupštine” nisu prepoznale velike sile, ali to nije spriječilo Srbiju da provede svoje zamišljene ciljeve. Od 1918–1943. godine Crna Gora je bila sastavni dio centralistički uređene jugoslovenske države. U navedenom periodu nije vladalo povoljno stanje unutar Crne Gore, ni na političkom, ali ni na ekonomskom planu. Naime, u to vrijeme Crna Gora se suočava s različitim problemima, među kojima su siromaštvo, nepismenost i kulturna zaostalost svakako najizraženiji. Rastoder navodi da je postotak nepismenosti tokom 1921. godine iznosio čak 67%, a u kontekstu ekonomije jasno je kako za tada veoma razvijenom Slovenijom Crna Gora zaostaje čak visokih 22 puta! Posebno je zanimljiva politička marginalizacija Crne Gore do 1943. godine, jer je njen utjecaj na cjelokupne procese u zajedničkoj državi bio gotovo minoran. Prema podacima Rastodera “sa područja Crne Gore je birano 7–13 poslanika, podijeljenih u više međusobno sukobljenih partija. U jugoslovenskoj skupštini koja je brojala između 419 i 319 poslanika, poslanici iz Crne Gore, čak i da su svi bili u jednoj stranci, činili su takvu manjinu, da nijesu mogli uticati ni na kakvu odluku” (Rastoder, 2017: 92-94). Uzmemo li u obzir da su crnogorski predstavnici u jugoslovenskoj Skupštini dolazili iz različitih stranaka, koje se često nisu slagale, niti imale zajedničke stavove u kontekstu interesa Crne Gore, jasno je koliko je crnogorska politička scena bila marginalizirana.

Navedeni podaci ukazuju na to kako sjedinjenje Crne Gore sa Srbijom ne doprinosi razvoju Crne Gore, već naprotiv, ukidanjem crnogorske državnosti i nezavisnosti, te potčinjavanjem Srbiji, crnogorsko društvo uopćeno zapada u dekadenciju. Drugi svjetski rat nije zaobišao niti Crnu Goru³, koja je zahvaljujući antifašističkoj borbi uspjela da povrati svoju nezavisnost i državnost, izgubljenu 1918. godine odlukama “Podgoričke skupštine”. Godina 1943. bila je ključna u kontekstu vraćanja državnosti i nezavisnosti, jer se u periodu od septembra do kraja oktobra oslobađa veliki dio Crne Gore uz pomoć partizanskih jedinica.

Aktivnim djelovanjem partizanskih jedinica u tom periodu otvorila se mogućnost za dopremanje još snaga, koje su u konačnici bile presudne u borbi za slobodu Crne Gore. “U oktobru 1943. je formiran i Glavni štab Narodno-oslobodilačkog pokreta – NOP-a odreda za Crnu Goru. Sjedište partizanske Crne Gore postaje Kolašin, grad koji je osam mjeseci bio sjedište četničke Vrhovne komande. Za ovaj grad se vezuje i proces obnove crnogorske državnosti u ratu. Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ o federalnom preuređenju jugoslovenske države, podržane su na Drugom zasjedanju ZAVNO (16. februara 1944 u Kolašinu), dok je na Trećem zasjedanju ZAVNO (13–15. jula 1944. u Kolašinu) ovo tijelo preraslo u Crnogorsku antifašističku skupštinu narodnog oslobođenja (CASNO) kao vrhovno zakonodavno i izvršno tijelo Crne Gore. Donijeta je odluka da Crna Gora kao ravnopravna federalna jedinica uđe u sastav Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ). Tako je obnovljena državnost Crne Gore, ukinuta 1918. godine, sada u okvirima federalne jugoslovenske države”, smatra Rastoder u svom opsežnom istraživanju, (Rastoder, 2017: 100).

Ulazak u sastav Jugoslavije, položaj Crne Gore jeste unaprijeđen, međutim treba uzeti u obzir da u periodu komunističke vladavine ovim prostorima ne možemo govoriti o demokratizaciji ili političkom razvoju ove države. Jasno je kako i u razdoblju provedenom unutar “zajedničke države”, Srbija ima poprilično veliki utjecaj na crnogorsko društvo, što obrazlaže i opredjeljenje ovog rada da u jedan od fokusa pozicionira pitanje utjecaja Srbije na procese unutar Crne Gore do danas. Sve do 1990. godine u Crnoj Gori vlada jednostranački sistem, a jedan od ključnih događaja na putu demokratizacije i cjelokupne tranzicije društva jesu prvi izbori nakon Drugog svjetskog rata koji su u Crnoj Gori održani krajem 1990. godine. Neposredno prije održanih izbora u Crnoj Gori je od 1988. do 1990. godine na političkoj sceni bilo izuzetno turbulentno jer tokom 1988. i 1989. godine dolazi do radikalnih promjena u kontekstu kadrovskih rješenja unutar političkog vodstva Crne Gore (Pavićević et al. 2007, 14).

³ Tokom Drugog svjetskog rata i Crna Gora je kao ostale jugoslovenske države bila okupirana od strane Italije i Njemačke.

Prvi parlamentarni izbori u višestranačkom sistemu Crne Gore održani su u decembru 1990. godine. Tome je prethodilo osnivanje niza novih političkih partija – pored postojećeg Saveza komunista, utemeljeni su Liberalni savez Crne Gore, Narodna stranka, Ekološki pokret, Stranka Demokratske akcije, Socijalistička partija Crne Gore, Demokratski savez u Crnoj Gori, Partija socijalista, Nezavisna organizacija komunista i još nekoliko manjih stranaka, pri čemu je apsolutnu većinu glasova osvojio Savez komunista, predvođen Momiirom Bulatovićem i Milom Đukanovićem – ukupno 171.316. Na izbore su izašli i reformisti Anta Markovića – u Crnoj Gori ih je predvodio Ljubiša Stanković, u tom savezu bili su LSCG, Socijaldemokratska stranka, Partija socijalista, Nezavisna organizacija komunista i Stranka nacionalne ravnopravnosti. Od ovih izbora Momir Bulatović i Milo Đukanović postaju dvije ključne političke figure u Crnoj Gori, o čemu svjedoči i broj mandata koji dobijaju nakon prvih izbora 1990. godine. Naime, od 125 mandata, Bulatovićev i Đukanovićev Savez komunista osvojio je čak 83! (Portal Analitika, 2023)

Momir Bulatović nakon izbora postaje prvi predsjednik Crne Gore. Savez komunista na izborima koji su održani 1992. godine mijenja ime, u Demokratska partija socijalista – DPS, što nije utjecalo na njihov rezultat koji je ostao isti. Nova pobjeda ojačala je poziciju Bulatovića i Đukanovića tokom devedesetih godina, vremenu u kojem su sve do 1997. godine imali poprilično usaglašenu politiku prema svemu onome što je Srbija radila u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Jedan od primjera jeste nesmetano dopremanje nafte iz Grčke preko crnogorske luke Bar za potrebe Srbije u vrijeme ratnih dešavanja. Crnogorske vlasti tada ovaj čin nisu smatrale spornim (Michas, 2016:104). Jak utjecaj Slobodana Miloševića na vlast u Crnoj Gori bila je velika početkom devedesetih, te stoga se nije moglo ni očekivati da u Crnoj Gori dođe do vidljivijih demokratskih promjena.

Ključni događaj koji je utjecao na dalje jačanje odnosa Podgorice i Beograda bio je “Referendum o državnosti Crne Gore”, održan 1. marta 1992. godine. Dok se u Bosni i Hercegovini odlučivalo o nezavisnosti, u Crnoj Gori su se građani opredjeljivali o ostanku u sastavu tadašnje SR Jugoslavije. Pitanje na referendumu 1992. bilo je: „Da li ste za to da Crna Gora, kao suverena republika, nastavi da živi u zajedničkoj državi – Jugoslaviji, potpuno ravnopravno sa drugim republikama koje to budu željele“? Čak 95,96% glasača dalo je potvrđan odgovor, što je značilo da Crna Gora nastavlja da djeluje unutar zajednice sa Srbijom (Nedeljnik, 2020).

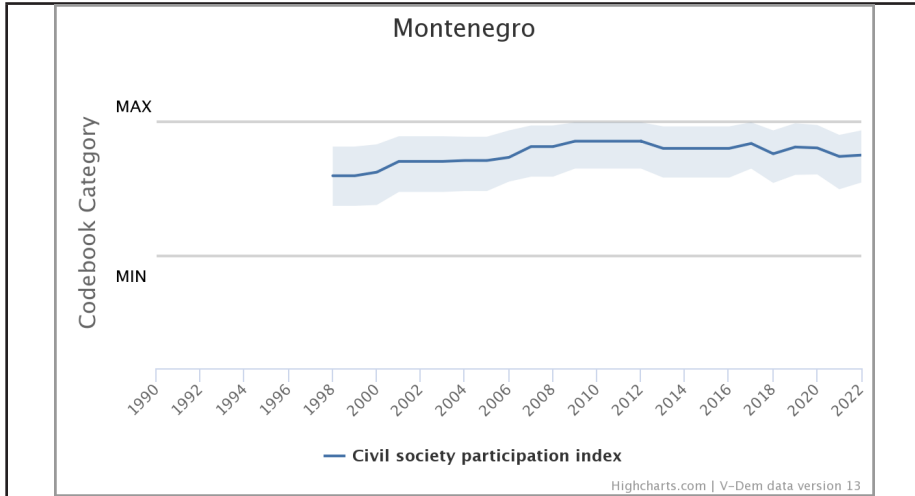
Tadašnja vlast bila je opredijeljena za blisku saradnju sa Srbijom, što se odražava u načinu na koji je postavljeno referendumsko pitanje. Naime, sadržaj pitanja sugerira poželjan odgovor koji su u stvarnosti priželjkivali oni koji su ga kreirali. Referendum u Crnoj Gori pokazuje prisustvo direktne

demokratije već u ranom periodu nakon uvođenja višestranačja u ovoj državi, ali se kroz pitanje mogu ustanoviti i nedostaci ovako koncipiranog pitanja, što ukazuje na manipuliranjem ovakvom vrstom direktne demokratije (opširnije o referendumima pročitati u: Fejzić, 2022). Da su tadašnji politički lideri Crne Gore Momir Bulatović, Svetozar Marović i Milo Đukanović bili za zajednicu sa Srbijom, govori i tvrdnja Momira Bulatovića kako je zajedno sa druga dva političara imao jasan i jedinstven stav o budućnosti Crne Gore. Prema Bulatoviću tadašnje rukovodstvo DPS-a je mnogo puta javno istakao da oni “ne znaju da prave nezavisnu državu Crnu Goru” i da će, ukoliko narod to tako bude odlučio, oni odstupiti s političke pozornice Crne Gore i vlast prepustiti onima koji se zalažu za njenu nezavisnost (Bulatović, 2005: 81).

Opozicioni lideri, novinari i aktivisti bili su izloženi pritiscima, optužbama i suđenjima koja su često bila percipirana kao politički motivisana. Ovakva praksa postavlja ozbiljna pitanja o stanju vladavine prava, slobodi izražavanja i političkom pluralizmu u zemlji. Važno je napomenuti da su ovi aspekti političke prakse DPS-a izvor zabrinutosti unutar domaćih i međunarodnih krugova. Međunarodne organizacije za ljudska prava i praćenje demokratskih procesa često su izražavale brigu u vezi sa poštovanjem demokratskih normi i standarda u Crnoj Gori tokom vladavine Đukanovića. Ipak, u kasnijem periodu upravo će Đukanović imati presudnu ulogu u kontekstu razvoja demokratizacije crnogorskog društva (Proročić, 2023).

Ključni događaji u kontekstu razvoja demokratije u Crnoj Gori događaju se u rasponu od kraja devedesetih do sredine dvijehiljaditih, a specifično je da u svim procesima presudnu ulogu ima Demokratska partija socijalista – DPS i njen neprikosnoveni politički lider Milo Đukanović, čemu će biti posvećena pažnja u narednim poglavljima. Posebno će biti zanimljivo posmatrati promjene unutrašnje politike Demokratske partije socijalista – DPS, koje su u konačnici bile nužne za veći stepen demokratičnosti crnogorskog društva.

Kako se odvijao proces demokratizacije?

Početak devedesetih godina dvadesetog vijeka iako je donio početak višestranačja u Crnoj Gori, nije u potpunosti doveo do demokratizacije crnogorskog društva. Povezanost režima Slobodana Miloševića sa Bulatovićem i Đukanovićem bila je očigledna i tokom ratnih dejstava Jugoslovenske narodne armije – JNA i ostalih srpskih formacija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Crna Gora, nakon mirne promjene političkog režima i prelaska iz jednopartijskog sistema u višepartijski sistem, suočila se sa izazovima u izgradnji svoje mlade demokratije. Međutim, uprkos tom važnom koraku prema političkoj pluralnosti, čini se da je zemlja imala određene poteškoće u razumijevanju i prihvaćanju različitosti i izgradnji inkluzivnog političkog ambijenta. Jedan od ključnih problema koji su obilježili ovaj period jest usmjeravanje politike prema Srbiji, i solidarnost sa politikom Miloševića što je izazvalo nezadovoljstvo dijela stanovništva i političkih snaga unutar same Crne Gore. Dominacija političkih diskursa i fokusa na odnose sa Srbijom mogla je rezultirati zapostavljanjem drugih važnih pitanja, poput unutrašnjih socioekonomskih izazova, korupcije i vladavine prava. Demokratske i independističke snage, kao i stranke koje zastupaju interese manje brojnih naroda, suočavale su se sa predrasudama jer ih tadašnja aktuelna političk „elita“ proglašava pro-nacionalističkim i destruktivnim elementima. Ovakav pristup bio je kontraproduktivan za demokratski razvoj zemlje, jer onemogućavao konstruktivan dijalog između različitih političkih entiteta i ograničavao je slobodu izražavanja i političkog angažmana. Važno je naglasiti da demokratija zahtijeva poštovanje različitosti mišljenja i interesa, kao i promovisanje inkluzivnog političkog dijaloga (Proročić, 2023). U tom periodu nasuprot Savezu komunista Crne Gore, kasnije Demokratskoj

partiji socijalista – DPS, djelovao je i Liberalni savez Crne Gore, čija retorika je bila usmjerena protiv ratnih dejstava. Liberalni savez Crne Gore oformljen je neposredno prije ratnih dešavanja na području tadašnje Jugoslavije. Ova politička stranka osnovana je kao opoziciona partija kojoj je cilj bio skrenuti pažnju na ono što se u tom trenutku dešava u Crnoj Gori.

Glavna ličnost i ideolog Liberalnog saveza – LSCG bio je Slavko Perović, aktivista koji je tokom devedesetih godina na Cetinju održao više antiratnih govora kao reakciju na srpskocrnogorsku agresiju u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Osim Perovića, kao antiratni aktivisti sa Cetinja i pripadnici Liberalnog saveza Crne Gore između ostalih izdvajali su se Velimir Vujović i Džemal Perović, dugogodišnji aktivista. Politički aktivisti okupljeni oko ove političke stranke kritikovala je vlast u Beogradu i Podgorici za granatiranje Dubrovnika, ali i opsadu Sarajeva. Prkosili su režimu Slobodana Miloševića u vremenu kada je takvo nešto bilo u velikoj mjeri opasno po život. Zbog svega su članovi LSCG bili su pod kontinuiranim napadima vlasti, koji nisu prestali ni nakon završetka svih ratova koje su devedesetih godina vodili Srbi. Ideje koje je promovirao LSCG postale su zanimljive pripadnicima DPS-a, kojima danas predbacuju da su uzor u svom kasnijem djelovanju vidjeli upravo u onom što su crnogorski liberalni radili tokom ratnih devedesetih godina (Stav, 2021).

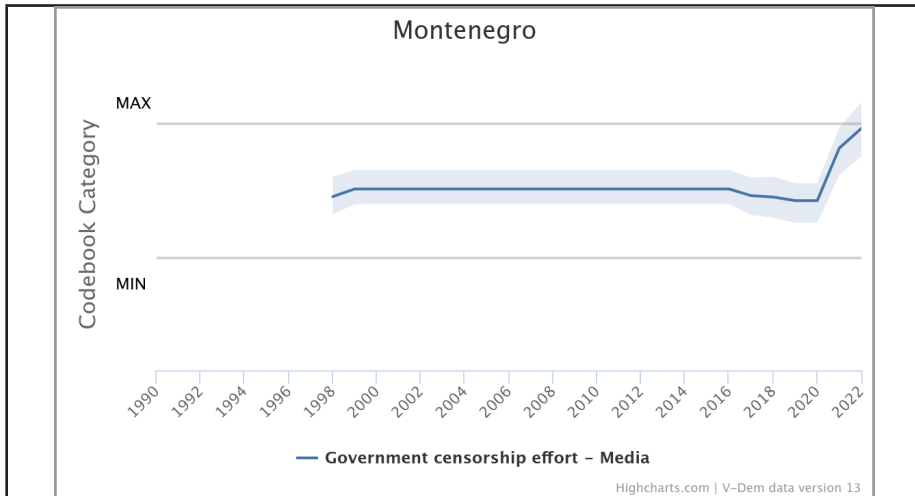
Uprkos svojim demokratskim stavovima, LSCG nije uspio značajnije da ugrozi tadašnju vlast u Crnoj Gori. Značajan trenutak za demokratiju Crne Gore dogodio se na izborima 1996. godine. Najviše glasova ponovo je odnio DPS, a simptomatično ovih izbora ogleda se u tome da po prvi put u Parlamentu Crne Gore mjesta dobijaju manje brojni narodi Bošnjaci i Albanci. Naime, Stranka demokratske akcije CG, osvojila je 3,5% glasova, što im je omogućilo tri mandata u novoformiranoj Vladi. Demokratska unija Albanaca – DUA, dobila je dva mandata (Portal Analitika, 2023). Vujević iznosi tezu da je u Crnoj Gori, kao i Srbiji postojao otpor demokratizaciji tokom devedesetih godina (Vujević, 1996). Ova teza imam itekako smisla, jer samo primjer odnosa prema Bošnjacima tokom devedesetih govori o tome da demokratizacija u Crnoj Gori započinje tek krajem devedesetih. Tadašnji bošnjački političar Harun Hadžić na jednoj od sjednica Parlamenta Crne Gore iznio je niz činjenica o zločinima nad Bošnjacima Pljevalja, a na njegove optužbe mu je tadašnji gradonačelnik Pljevalja odgovorio da su za to krivi Bošnjaci. On je okrivio Bošnjake da “sami sebi podmeću eksplozije, da slušaju Radio Sarajevo i da se sa simpatijama odnose prema suverenoj Bosni i Hercegovini” (Halilagić, 2019: 17).

U periodu od 1990. do 1998. godine pod Bulatovićevim režimom događa se niz kontroverznih aktivnosti, gdje se svakako izdvaja osuđivanje na zatvorske

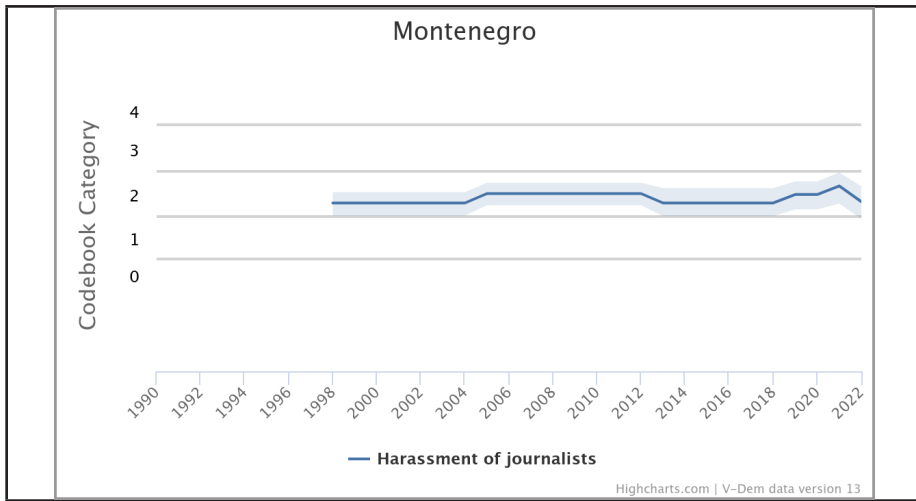
kazne crnogorskih mladića s područja Cetinja radi toga što su „izložili poruzi predsjednika Momira Bulatovića grubim vrijeđanjem i drskim bezobzirnim ponašanjem tako što su mu, kada je izašao iz Biljarde i pošao prema službenom vozilu, upućivali uvredljive izraze ‘Izdajniče. Ubico. Lopove. Izdao si Crnu Goru’, a kada je Bulatović ušao u vozilo ponovo su mu upućivali iste izraze, pljuvali i udarali rukama i nogama po vozilu, i na taj način ugrozili spokojstvo građana i remetili javni red”. Za ovaj čin mladići su ukupno osuđeni na sedamnaest godina zatvora. Politički progon kompletnog rukovodstva Stranke demokratske akcije – SDACG odvijao se u sklopu akcije “Lim” 1998. godine pod optužbom da su “planirali da sa upotrebom sile i protivustavnim putem, od dijela SR Jugoslavije stvore samostalnu državu Sandžak”. Bošnjački političari su tada osuđeni na čak osamdeset sedam godina zatvora. Tokom mandata Bulatović je abolicirao značajan broj teških prestupnika, a sve u vlastitom interesu (Monitor, 2019).

Politički pritisci ukazuju da stanje demokratije u Crnoj Gori tokom devedesetih godina ne može dobiti zavidnu ocjenu. Prema Skenderoviću tokom devedesetih godina u Crnoj Gori mnoga prava su suspendovana, bilo kada se radi o slobodi govora, okupljanja, pravo na posao i drugo. Manje brojnim narodima u Crnoj Gori tokom devedesetih godina uskraćeno je pravo na dostojanstven život. U velikoj mjeri određene odluke su se donosile izvan parlamenta u užem krugu partijskog rukovodstva. Mnogi politički lideri u prvom redu DPS (Demokratska partija socijalista) uspostavila je kontrolu nad strankom eliminiravši mogućnost pojave alternativnih kandidata za stranačkog vođu koji bi koristili mjesto u Vladi za vlastitu promociju, koncentrišući na taj način ogromnu političku moć. Pravo i pravda se primjenjivala selektivno. Od strane suda manje brojni narodi su izlagani često sudskim progonima, čestim privođenjima, zastrašivanju, vidljiva je suspenzija prava i pravde (Skenderović, 2023). U Crnoj Gori je devedesetih godina bio osjetan utjecaj komunističkog, odnosno jednopartijskog sistema, iako je formalno bilo pluralizma. Takav, centralizovani sistem potpomagao je autoritativne tendencije političkih lidera, koji su konsolidovali vlast putem stroge kontrole kako institucija, tako i medija (Vlahović, 2023).

Stanje u medijima

Razvoj medijske scene u Crnoj Gori od početka 90-ih godina do danas predstavlja složen proces koji odražava promjene u političkom i društvenom kontekstu zemlje. Početak devedesetih karakterisala je dominacija državnih medija, poput lista „Pobjeda, koji su bili pod snažnim uticajem vladajuće partije DPS-a. U to vrijeme, nezavisni mediji poput “Monitora“ i “Onogošta“ bili su izuzeci i predstavljali su ključne izvore slobodnog informisanja i kritičkog mišljenja. Monitor i Onogošt su igrali ključnu ulogu u pružanju alternativnih perspektiva, izvještavanju o pitanjima od javnog značaja, kao i istraživanju korupcije i zloupotreba vlasti, ali u u nesebičnoj borbi za nezavisnu Crnu Goru. Oni su bili „iskra slobode“ koja je doprinosila jačanju demokratskih vrijednosti u Crnoj Gori. Međutim, nije bilo bezazleno baviti se nezavisnim novinarstvom u to vrijeme, i novinari su se suočavali sa pritiscima i opasnostima. Tokom kasnijih godina pojavile su se nove medijske platforme poput dnevnih listova “Vijesti“ “Dan-a“ i drugih elektronskih medija. Ove nove platforme, uz napredak savremenih tehnologija, doprinijele su daljoj diverzifikaciji medijskog prostora. Ipak, iako se činilo da se situacija poboljšava, ostao je problem političkog pritiska na medije. Nastojanja da se mediji drže odgovornim često su bila neujednačena, a ponekad su izražena i kroz pritiske na privatne medije. Postojali su slučajevi proganjanja novinara, sudskih procesa i prebijanja, posebno onih koji su iznosili kritike na račun vlasti ili imali slobodan i nezavisan stav (Proročić, 2023).

Danas, iako postoji veća raznovrsnost medija, izazovi ostaju. Pritisak na novinare, autocenzura, i koncentracija vlasništva u medijima često dovode u pitanje stepen slobode medija u Crnoj Gori. Objektivnost je ponekad izazovna zbog jasnih političkih podjela, što može uticati i utiče na kvalitet informisanja. U svakom slučaju, ključno je da crnogorsko društvo ostane posvećeno slobodi medija, vladavini prava i transparentnosti. Građani, nevladine organizacije i novinarske asocijacije igraju ključnu ulogu u zaštiti slobode medija i jačanju demokratije u zemlji (Proročić, 2023). Od 1996. do 2006. godine dešava se izvjesno oslobađanje medija od utjecaja vlasti. U Crnoj Gori se tada pojavljuje sve više medija koje zauzimaju kritički stav prema vladajućim strukturama, što doprinosi demokratizaciji društva. Međutim, i u tom periodu vršeni su pritisci na medije i novinare, dok je više napada u tom i kasnijem periodu i danas ostalo nerazjašnjeno. Nakon 2006. godine, ipak, raste uticaj ruskih i srpskih bezbjedonosnih službi u Crnoj Gori, koji dostiže veći nivo od 2020. godine, a koji se ogleda i kroz kontrolu medija.

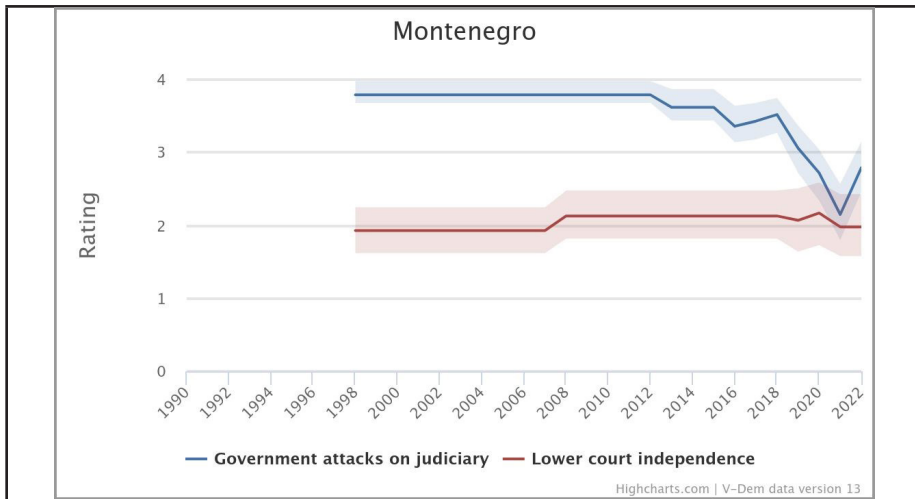
U Crnoj Gori je postepeno stvarana atmosfera u kojoj je postala moguća proliferacija medija, pogotovo portala (In4s, Borba), koji otvoreno koji šire, prema istraživanjima, dezinformacije, govor mržnje i prosrpsku i proruskog propagandu, a koji nisu dovoljno kontrolisani od strane nadležnih organa. Takođe, indikativna je činjenica da su četiri crnogorske televizije sa nacionalnom frekvencijom (Nova M, TV Vijesti, Prva, Adria) u vlasništvu struktura iz Srbije, dok je samo jedna, odnosno Javni servis (RTCG) u vlasništvu Crne Gore. Nezaobilazno je pomenuti i sve učestalije napade na kolumniste i novinare od strane vladajućih struktura od 2020. godine, i sve jače pokušaje cenzure stavova koji nisu saglasni sa zvaničnom politikom državnih vlasti. Iako je Crna Gora uspjela da stvori medijski pluralizam, ovakva situacija zemlju vraća na

početak devedesetih kada je sloboda medija bila u drugom planu. Takvom stanju svakako ne doprinosi i ogroman pritisak i prijetnje nasiljem i smrću novinarima na društvenim mrežama i drugim vidovima elektronske komunikacije (Vlahović, 2023).

Ipak, u kontekstu medijskih sloboda, općenita ocjena jeste da ona ide uzlaznom putanjom, te da je situacija nakon 2022. godine nešto bolja u ovom kontekstu (Zirojević, 2023). Važan segment u kontekstu analiziranja toka demokratizacije jednog društva jeste nezavisnost sudstva i politički utjecaj na njegove odluke. U kontekstu ovog pitanja, Crna Gora se kao i u ostalim segmentima suočavala sa ozbiljnim problemima, a neki su u određenoj mjeri aktuelni i danas.

Pavosudne institucije Crne Gore

Sudstvo u Crnoj Gori od početka devedesetih godina do danas suočava se sa ozbiljnim izazovima i teškoćama koje su često proizvod političkog uticaja i nedostatka nezavisnosti. Ova institucija, koja bi trebala biti stub pravne države, često je bila podložna različitim političkim faktorima, što je značajno narušavalo povjerenje građana. Jedan od ključnih problema sudstva u Crnoj Gori je nedostatak nezavisnosti. Sudovi su često bili pod uticajem političkih struktura, što je rezultiralo gubitkom povjerenja građana u pravosudni sistem. Politizacija sudstva može značajno narušiti integritet i objektivnost ove ključne institucije. Afera i mrlje u savremenoj historiji Crne Gore često su vezane za sudstvo. Slaba i blaga kaznena politika, zajedno sa očiglednim političkim uticajem, otvorila je prostor za korupciju unutar pravosudnog sistema. Ovo je narušilo osnovne principe vladavine prava i jednakosti pred zakonom (Proročić, 2023).

Sudovi su često bili pod uticajem političkih struktura, što je rezultiralo gubitkom povjerenja građana u pravosudni sistem. Politizacija sudstva može značajno narušiti integritet i objektivnost ove ključne institucije. Afera i mrlje u savremenoj istoriji Crne Gore često su vezane za sudstvo. Slaba i blaga kaznena politika, zajedno sa očiglednim političkim uticajem, otvorila je prostor za korupciju unutar pravosudnog sistema. Ovo je narušilo osnovne principe vladavine prava i jednakosti pred zakonom. Medijsko izvještavanje o ovim problemima čini da javnost bude svjesna ozbiljnosti situacije. Svakodnevne priče o političkim uticajima, korupciji i nepravilnostima unutar sudstva ukazuju na hitnu potrebu za reformama. Reformisanje pravosudnog sistema postaje imperativ kako bi se povratilo povjerenje građana. To podrazumijeva snažne napore u stvaranju nezavisnosti sudova, jačanju profesionalizma sudija i tužilaca te provođenju temeljnih reformi kako bi se osigurala transparentnost i odgovornost u radu pravosudnih organa. Međutim, procesi reformi u pravosuđu nisu laki i suočavaju se sa otporom iz različitih političkih i interesnih grupacija. Ipak, kako bi se postigao pravedan i efikasan pravosudni sistem, neophodno je prevazići ove izazove i uspostaviti institucije koje će zaista štititi prava građana i doprinijeti vladavini prava u Crnoj Gori. Građanska participacija i angažovanje ključni su za postizanje ove vizije (Proročić, 2023).

Sudstvo je tokom devedesetih, ali i nakon navedenog periodu bilo pod utjecajem vlasti, te osobama koje su djelovale u sprezi s istim. U kontekstu ratnih zločina počinjenih na teritoriji Crne Gore tokom ratnog perioda, također se može uočiti da sudstvo nije radilo nezavisno i da je bilo pod izraženim političkim utjecajem. Stoga se s pravom može reći da je sudstvo Crne Gore bilo u službi zaštite ratnih zločina. Nerazjašnjeno ubistvo urednika lista „DAN“ Duška Jovanovića iz 2004. godine govori o tome da sudstvo nije bilo na visini

zadatka. Prema Zirojeviću, utjecaj vlasti na sudstvo aktuelno je i u aktuelnom vremenu u određenoj mjeri (Zirojević, 2023). Kontrola nad sudstvom posebno je izražena i u posljednjim godinama vladavine Demokratske partije socijalista (DPS), ali iz razloga koji nisu, kao tridesetak godina ranije, bili maligni u anti-državnom smislu, već zbog partikularnih interesa i određenih oblika korupcije. Sudstvo u Crnoj Gori svakako i logično umnogome zavisi od političke situacije u zemlji, o čemu svjedoči i nedavna deblokada Ustavnog suda i Sudskog savjeta, koji su duži period bili nefunkcionalni zbog manjka dogovora ne samo između vlasti i opozicije, nego i samih činioca vlasti (Vlahović, 2023).

Zašto dolazi do nagle demokratizacije crnogorskog društva?

Godine 1997, Milo Đukanović je dao značajnu političku izjavu u intervjuu za srpski nedjeljnik "Vreme" koja je označila prekretnicu u njegovoj političkoj karijeri. Izjava koja se odnosi na Slobodana Miloševića jasno ukazuje na tadašnje distanciranje od politike tadašnjeg predsjednika SRJ. Đukanović je rekao: „Danas je gospodin (Slobodan) Milošević čovjek prevaziđene političke misli, lišen sposobnosti strateškog gledanja na izazove koji stoje pred našom državom“ (BBC, 2020). Ova izjava ima dublje značenje jer se dešavala u kontekstu političkih sukoba između Đukanovića i tadašnjeg predsjednika Crne Gore, Momira Bulatovića, kao i napetih odnosa između Crne Gore i SR Jugoslavije (Srbije), koje su tada činile zajedničku državu. Ovaj politički raskid sa Miloševićem i distanciranje od politike koju je on zagovarao predstavljaju ključne momente u Đukanovićevom političkom razvoju. Đukanović je tada prepoznao potrebu za promjenama i strateškim pristupom izazovima sa kojima se Crna Gora suočavala. Njegova odluka da se distancira od tadašnjeg političkog vođstva i kritika Miloševićeve politike sugerisu na težnju ka demokratskim vrijednostima, nezavisnosti i samoopredjeljenju Crne Gore. Ovaj politički korak bio je ključan za Đukanovićevu prvu izbornu pobjedu kao predsjednika Crne Gore 19. oktobra 1997. godine. Izbori su predstavljali podršku građana Đukanoviću i njegovom pristupu političkim promjenama. Odatle, Đukanović je postao ključni akter u procesima koji su vodili ka jačanju nezavisnosti Crne Gore u narednim godinama. Na osnovu ovih događaja, može se pretpostaviti da Đukanovićeva politička karijera ne bi krenula istim putem da nije došlo do ovog političkog raskida. Izjava o Miloševiću i distanciranje od njegove politike postavile su temelje za Đukanovićevu dalju političku evoluciju i njegovu ključnu ulogu u sprovođenju političkih i potpunih demokratskih promjena u Crnoj Gori (Proročić, 2023).

U ovom periodu se stvara određeni vid poludemokratije, u kojoj je održan građanski red i mir u elementarnom obliku, te se ipak takvo stanje može opisati kao prelazno, u kojem Crna Gora nije imala političku samostalnost (Vlahović,

2023) Na putu demokratizacije Crne Gore stajale su aspiracije Srbije, ali je ipak Crna Gora uspjela da do 2006. godine sazrije u društvo spremno za demokratsko samoopredjeljenje o svojoj budućnosti. Važno je istaći kako Srbija i Crna Gora uprkos turbulentnom odnosu u periodu od 1997. godine, uspijevaju da 2003. godine dogovore zajednički okvir djelovanja i formiranja državne zajednice Srbije i Crne Gore, koja je opstala do 2006. godine (B92, 2004).

Veliki ispit za Đukanovića, Crnu Goru i demokratsku zrelost cjelokupnog crnogorskog društva bio je referendum o nezavisnosti Crne Gore iz 2006. godine, kada 55,5% građana odlučuje da želi nezavisnu Crnu Goru i izlazak iz dotadašnje državne zajednice sa Srbijom. Zanimljivo je da je za tu odluku bilo potrebno najmanje 55% glasova, što dokazuje da je bilo izuzetno nepredvidiv ishod referenduma. Bitno je istaći da su manjine, odnosno Bošnjaci Crne Gore, odigrali ključnu ulogu tokom referenduma, jer su masovno podržali nezavisnost Crne Gore, o čemu svjedoče rezultati glasanja iz Rožaja, Petnjice, Plava i drugih sredina u kojima su Bošnjaci većinsko stanovništvo (Stav, 2021). Godinu dana nakon uspješno realizirano referenduma o nezavisnosti Crne Gore, veliki demokratski izazov nalazio se pred političkim strankama u Crnoj Gori koje su se morale dogovoriti o novom Ustavu. Velika podijeljenost među političkim strankama je tada isplivao na površinu, ali je u konačnici uz pomoć manjinskih naroda Ustav bio izglasan. Veliki napredak za demokratiju Crne Gore u tom trenutku bilo je implementiranje modernog građanskog Ustava Crne Gore. U preambuli Ustava stoji da je jedna od polaznih tačaka donošenja Ustava bila i „odlučnost da smo, kao slobodni i ravnopravni građani, pripadnici naroda i nacionalnih manjina koji žive u Crnoj Gori: Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Muslimani, Hrvati i drugi, privrženi demokratskoj i građanskoj Crnoj Gori“. Ovakvom proklamacijom je jasno istaknuto da je Crna Gora, sa ustavno-pravne strane, projektovana prvenstveno, kao građanska država ali je, istovremeno, uvažena činjenica da njeno nacionalno biće sačinjavaju pripadnici različitih naroda. Takođe, članom 2 Ustava je istaknuto da je nosilac suverenosti u Crnoj Gori „građanin koji ima crnogorsko državljanstvo“ čime je, suštinski, Crna Gora utemeljena kao „građanska“ država. Ipak, čitavo peto poglavlje posvećeno je „posebnim manjinskim pravima“ koja se jemče manjinskim etničkim zajednicama, uz opasku da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica mogu koristiti ova prava „pojedinačno i u zajednici sa drugima“. Smatramo da način na koji su formulisane ove odredbe akcentuje građanski koncept države ali i uvažava potrebu da se manjinskim narodima jemče korektivne mjere koje bi trebalo da im omoguće očuvanje kulture, političku participaciju i, posljedično, punu integraciju u crnogorsko društvo, bez rizika od asimilacije. U najširem značenju, moguće je izdvojiti sljedeća obilježja građanske države: „Garantovan i zaštićen civilizacijski korpus ljudskih

prava i sloboda, vladavina prava, slobodni izbori, kontrolisana i smjenjiva vlast, nezavisno sudstvo, razvijena lokalna samouprava, politički pluralizam, otklon prakse da oligarhijske strukture daju ton vlasti, garantovana i zaštićena svojina“ (Vuković-Čalasan, Đečević, 2015: 15).

Nastojanje da Crna Gora unaprijedi demokratiju ogleda se i u tome da su dvije godine nakon proglašenja nezavisnosti podnijeli aplikaciju za članstvo u Evropsku uniju. Evropska komisija uručuje Upitnik Vladi Crne Gore. Crna Gora prosljeđuje odgovore i dodatne odgovore na Upitnik 9. decembra 2009. i 12. aprila 2010. godine. Nakon davanja pozitivnog mišljenja u novembru, Evropski savjet dodjeljuje Crnoj Gori status kandidata u decembru 2010. godine. Zvanični početak pregovaračkog procesa između Crne Gore i Evropske unije započeo je 29. juna 2012. godine (Monstat, 2023). Ubrzani procesi koji se odvijaju od 2006. godine u Crnoj Gori naišli su i na razumijevanje NATO saveza, koji odobrava članstvo Crne Gore 2017. godine. Tadašnji ministar vanjskij poslova Crne Gore Srđan Darmanović uručio je ratifikacijske instrumente zamjeniku tajnika za politička pitanja Thomasu Shannonu na ceremoniji u State Departmentu. Svečanosti su prisustvovali i crnogorski premijer Duško Marković te glavni sekretar NATO-a Jens Stoltenberg (Al Jazeera, 2017).

Bitno je istaći kako neposredno prije ulaska Crne Gore u NATO savez utjecaj Srbije ponovo stupa na scenu, a u vidu pokušaja državnog udara na dan izbora 2016. godine od strane nekoliko njenih državljana. Uoči izbora u Crnoj Gori 2016. godine rusko-srpski agenti, uz pomoć unutrašnjeg srpskog elementa u Crnoj Gori, pokušali su izvršiti državni udar s ciljem preuzimanja vlasti i sprečavanja ulaska u NATO. Da je planirana akcija bila izvršena uspješno, takav epilog doveo bi do građanskog sukoba u Crnoj Gori od kojeg ne bi bili pošteđeni ni ostali narodi koji su izrazili svoju opredijeljenost za demokratiku i nezavisnu Crnu Goru. U policijskoj akciji izvedenoj u danima pokušaja državnog udara uhapšeno je više pojedinaca iz Srbije, Rusije i Crne Gore. U konačnici, 14 osoba iz tri države osuđeno je za državni udar od strane Suda Crne Gore na ukupno 67,5 godina, što dovoljno govori o težini počinjenog kriminalnog djela grupe koju su predvodili ruski tajni agenti Eduard Šišmakov i Vladimir Popov. Spomenuti ruski dvojac nikada nije izručen Crnoj Gori, što zvanična Moskva kategorično odbija (Lisica, 2023: 148-149).

UTJECAJ SRBIJE NA NAZADOVANJE DEMOKRATIJE U CRNOJ GORI

Prema mišljenju Proročića, srpski nacionalni element u Crnoj Gori, podržan od Srpske pravoslavne crkve – SPC, predstavlja ključni problem u ostvarivanju demokratskih vrijednosti. Ovo stvaranje tenzija podstiče vjersku netrpeljivost,

širi mržnju prema manje brojnim narodima i negira državni, nacionalni, jezički i crkveni identitet Crnogoraca. Ovakav pristup suprotstavlja se principima slobode, jednakosti i tolerancije, ključnim stubovima demokratskog društva. Dodatno, prisutan je i jak uticaj Rusije, koja vidi Crnu Goru kao potencijalnu enklavu iz koje želi djelovati kako bi stvarala nemire i sukobe. Ruski uticaj može izazvati dodatne poteškoće u održavanju stabilnosti i razvoju demokratskih institucija u Crnoj Gori. Otpor Crne Gore prema takvim spoljnim pritiscima ključan je za očuvanje njenog suvereniteta i nezavisnosti. Ključna uloga u tom procesu leži u jačanju domaćih institucija, promociji demokratskih vrijednosti i sloboda, kao i izgradnji snažnog nacionalnog identiteta koji poštuje različitost i prava svih građana. Napredak ka demokratiji u Crnoj Gori zavisiće i od aktivnog angažovanja građana, podrške međunarodne zajednice koja podržava demokratske procese, kao i od odlučnosti vlasti da se suprotstavi pritiscima i zaštiti temeljne vrijednosti demokratije. Ideja o "srpskom svetu" teži nametanju zajedničkog identiteta, bez poštovanja multietničkog i multikonfessionalnog karaktera Crne Gore. Ovo predstavlja ozbiljnu prijetnju demokratskim vrijednostima, ljudskim pravima i slobodama, kao i očuvanju državne nezavisnosti. Prisustvo istih aktera na političkoj sceni, moralnih patuljaka i marioneta "srpskog sveta", podseća na period početkom devedesetih. Oni koji su tada širili ratne pokliče sa parolom "Srbi svi i svuda" danas često zastupaju slične nacionalističke ideje, stavljajući u pitanje osnovne principe demokratije i ravnoteže u društvu. Uz to, politička atmosfera u Crnoj Gori često je isprepletana podjelama i tenzijama, što otežava dijalog i izgradnju konsenzusa. Snažno ukorijenjene nacionalističke retorike i politički pritisci mogu otežati slobodu izražavanja i učešće svih građana u političkom životu. Da bi se prevazišli ovi izazovi, ključno je jačanje demokratskih institucija, podrška nezavisnim medijima, i promocija inkluzivnog političkog dijaloga (Proročić, 2023).

Augustovska većina iz 2020, čiji akteri vrše vlast i nakon izbora 2023. godine, uglavnom je sačinjena od političkih subjekata koji imaju bliske i manje ili više otvorene veze sa zvaničnim Beogradom, kao i vlastima u Banja Luci, koji koordinisano sprovode politiku tzv. „srpskog sveta“, koja ima za cilj, pored ostalog, i nestanak Crne Gore kao nezavisne i suverene države. Važno je istaći da većina političkih aktera koji su trenutno na vlasti u Crnoj Gori ima političke korijene u Socijalističkoj narodnoj partiji (SNP), koja je promovisala i sprovodila politiku koherentu s interesima Beograda i protivila se obnovi nezavisnosti Crne Gore. Utjecaj zvaničnog Beograda na procese u Crnoj Gori posebno se ogleda, pored djelovanja u medijima, i kroz djelovanje Srpske Pravoslavne Crkve – SPC koja je, pored ostalog, grubim miješanjem u predizbornu kampanju doprinijela smjeni vlasti 2020 (Vlahović, 2023).

Dolaskom na vlast prosrpski orijentirane Vlade, predvođene predsjednikom Zdravkom Krivokapićem, manjine su potisnute iz vlasti, što je bila jasna poruka da nova većina neće aktivno raditi na unapređenju demokratskih procesa u Crnoj Gori. Neposredno prije dolaska na vlast DF-a i stranaka koje su s njom činile nestabilnu koaliciju, srbijanski mediji ofanzivno su djelovali, a na ulicama crnogorskih gradova organizirani su protesti crnogorskih Srba, što je rezultiralo općim osjećajem nesigurnosti (Stav, 2022). Zvanična Srbija se nikada nije odrekla uticaja na političke procese u Crnoj Gori. Nedostatak demokratije u Srbiji uz tradicionalnu težnju da se upravlja procesima u susjednim državama uz primjenu ne demokratskih sredstava uz primjenu sile i drugih nedozvoljenih sredstava uz upotrebu i SPC želi nametnuti političku vlast Crnoj Gori i ugroziti njen euroatlanski put, mišljenja je dr. Skenderović (Skenderović, 2023). Utjecaj Srbije u prethodnim godinama bio je vidljiv i na izborne procese unutar Crne Gore, te se može zaključiti kako uprkos odvajanju Crne Gore od Srbije u političkom smislu još davna 2006. godine i dalje postoji veliki utjecaj Srbije na sve političke procese unutar Crne Gore, a što u velikoj mjeri utječe na stagniranje i nazadovanje demokratije (Zirojević, 2023).

KAKO UNAPRIJEDITI DEMOKRATIJU U CRNOJ GORI?

Stagnacija u kontekstu demokratskih procesa najviše je primijećena u oblasti ekonomije, političkih procesa, vladavine prava i medija, a najviši stepen demokratije u crnogorskom društvu danas prisutan je u kontekstu prava nacionalnih manjina i vjerskih zajednica. Analizirajući period od nezavisnosti Crne Gore do danas, može se zaključiti da je učinjen određeni sveobuhvatni napredak, međutim negativni demokratski trendovi su i dalje prisutni u velikoj mjeri. Posebno se to odnosi na neefikasne i birokratizirane institucije, nepotizam, klijentelizam, korupciju. Stubovi demokratije, poput političkog pluralizma i vladavine prava, ključni za stabilnost demokratije u jednom društvu, te su to neki od zadataka koje Crna Gora mora ispuniti u kontekstu unapređenja demokratije (CEDEM, 2020).

U kontekstu nastojanja da odgovorima ukažu na nužnost unapređenja demokratije iz Centra za demokratsku tranziciju iz Podgorice su tokom 2022. godine, objavili serijsku publikaciju pod nazivom "Podrivanje demokratije u Crnoj Gori", u kojoj nastoje ukazati na propuste i negativne demokratske trendove koji sprječavaju ispunjavanje političkih kriterija na crnogorskom evropskom putu. Analiza nastoji da ukaže na nefunkcionalnost vlasti, te međusobno blokiranje i "ponižavanje" (Koprivica, Đuranović, 2022). U drugoj publikaciji ukazuje se na nužnost provođenja fer i poštenih izbora u Crnoj Gori, kao još jedan od načina za unapređenje demokratije (Gvozdrenović, Kovačević, 2022). Treća publikacija ukazuje na prisutnost klijentelizma i stranačkog zapošljavanja u

institucijama Crne Gore, što je još jedna od stavki koje se moraju iskorijeniti kako bi se u konačnici ispoštovale norme Evropske unije, ali i osjetio demokratski napredak (Popović, Đuranović, 2022).

U posljednjem godišnjem izvještaju Evropske unije o ljudskim pravima i demokratiji u Crnoj Gori ističe se kako zakonodavni i institucionalni okvir Crne Gore jeste velikim dijelom uspostavljen i uglavnom je usklađen s relevantnim međunarodnim i evropskim standardima. Međutim, i dalje su potrebni dodatni naponi da se on u potpunosti implementira. Također, Crnoj Gori se sugerira i da unaprijedi pravni i institucionalni okvir kako bi povećala zaštitu od nasilja u porodici, diskriminacije, zločina iz mržnje i govora mržnje. Crna Gora mora obezbijediti pristup pravdi i ostvarivanje prava u upravnim i sudskim postupcima, posebno za ugrožene grupe (Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, 2023). Ovi podaci nam ukazuju da ukoliko u narednom periodu bude postojala politička volja vlasti u Crnoj Gori, da unapređenje demokratije u Crnoj Gori, a samim time i njenog evropskog puta, može se ubrzo realizirati. Različiti izvještaji ukazuju na ključne segmente, od kojih u konačnici zavisi da li će Crna Gora u narednom periodu osjetnije krenuti u unapređenje demokratskih standarda.

ZAKLJUČAK

Za razliku do Hrvatske i Bosne i Hercegovine, Crna Gora je imala sreću da tranziciju od jednostranačja do uvođenja parlamentarne demokratije “prebrodi” bez oružanog sukoba na svojoj teoriji. Ipak, od kraja osamdesetih godina, kada je započela kadrovska smjena na političkoj sceni Crne Gore, pa sve do 1998. godine, ne možemo govoriti o Crnoj Gori kao potpuno demokratskom društvu. Reperkusije prethodnog režima, kao i politički savez sa Srbijom, u velikoj su mjeri utjecali na stagnaciju demokratskih procesa. Prijelomni trenuci u kontekstu jačanja demokratije vidljivi su nakon političkog raskola dvije ključne političke figure u Crnoj Gori tokom devedesetih godina prošlog stoljeća Momira Bulatovića i Mila Đukanovića.

Promjena političkog kursa prema Zapadu i udaljavanje od politike Slobodana Miloševića, koju je Milo Đukanović ozvaničio 1997. godine, može se s pravom smatrati važnim trenutkom u historiji demokratije Crne Gore. Ovaj rad prati razvoj demokratije u Crnoj Gori od devedesetih godina do danas, s posebnim osvrtima na položaj medija, prisutnost autoritarizma, stanje u sudstvu i utjecaj Srbije na demokratiju u Crnoj Gori.

U radu smo pokušali odgovoriti na pomenute teme, ali i uz konsultiranje relevantnih izvora istaći koji segmenti se moraju reformirati i unaprijediti u crnogorskom društvu, kako bi Crna Gora unaprijedila stepen demokratije.

Zbog specifične političke historije Crne Gore od “Podgoričke skupštine” 1918. godine pa sve do danas, bilo je nužno u svim fazama rada istražiti koliko zvanična Srbija utječe na procese unutar Crne Gore. Crna Gora postaje nezavisna 2006. godine, ali se i nakon toga osjeća snažan utjecaj Srbije na društveno-političke procese u Crnoj Gori. Bitno je napomenuti da od 2006. do 2016. godine, primjećujemo napore crnogorskih vlasti u kontekstu unapređenja demokratije prema standardima Evropske unije, o čemu govore podaci da je Crna Gora u veoma kratkom roku od apliciranja za kandidatski status, otvorila pregovaračka poglavlja.

Također, tokom 2017. godine, potvrda crnogorskog napretka stigla je i od NATO-a, koji je Crnu Goru primio kao punopravnu članicu. Ipak, relevantne međunarodne analize i indeksi ukazuju na to da Crna Gora još uvijek mora puno raditi kako bi ispunila sve potrebne zahtjeve za pristupanje Evropskoj uniji, koji su u velikoj mjeri povezani s unapređenjem demokratskih trendova u ovoj zemlji.

BIBLIOGRAFIJA

- Al Jazzer Balkan (2017). Crna Gora postala članica NATO-a: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2017/6/5/crna-gora-postala-clanica-nato>
- Bulatović, Momir. *Pravila ćutanja*. Niš: Zograf, 2005.
- BBC News na srpskom (2020). Crna Gora i Srbija: Kako je Đukanović okrenuo leđa Miloševiću i prvi put postao predsednik: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-54538629>
- B92 (2004). Godišnjica formiranja državne zajednice Srbija i Crna Gora: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=02&dd=04&nav_category=11&nav_id=131834
- CEDEM (2020). Demokracija ili stabilokracija: negativni demokratski trendovi u Crnoj Gori: <https://www.cedem.me/vijesti/demokratija-ili-stabilokratija-negativni-demokratski-trendovi-u-crnoj-gori/>
- Cooper, Robert. *Slom država: poredak i kaos u 21. stoljeću*. Zagreb: Profil International, 2009.
- Darmanović, Srđan, Goati, Vladimir. *Izborni i partijski sistem u Crnoj Gori – Perspektiva razvoja unutarpartijske demokratije*. Podgorica: Centar za monitoring i istraživanje CeMI, 2015.
- Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori (2023). Ključni nalazi Izvještaja o Crnoj Gori za 2023. godinu: https://www.eeas.europa.eu/delegations/montenegro/klju%C4%8Dni-nalazi-izvje%C5%A1taja-o-crnoj-gori-za-2023-godinu_me?s=225
- Fejzić, Elvis. *Paradoksi direktne demokratije*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, 2022.

- Gvozdenović, Milena, Kovačević, Milica. *Podrivanje demokratije vol 2: Izbori koji to nijesu*. Podgorica: Centar za demokratsku tranziciju, 2022.
- Halilagić, Džemail. *Sandžak bez Bošnjaka velikosrpski zločinački plan*. Sarajevo: Dimenzija plus, 2019.
- Koprivica, Dragan, Đuranović, Nina. *Podrivanje demokratije vol 1: Opasni poremećaji ustavnog balansa vlasti*. Podgorica: Centar za demokratsku tranziciju, 2022.
- Lisica, Admir. *Bošnjaci pred izazovima globalnih političkih procesa: političko stasavanje jedne nacije*. Sarajevo: Udruženje za razvoj saradnje domovine i dijaspore, 2022.
- Lisica, Admir. *Vanjska politika Srbije prema susjedima: primjeri odnosa prema Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu i Sjevernoj Makedoniji*. U: Zbornik – Internacionalni naučni simpozij: Razumijevanje višeslojnih sistema u multipolarnom svijetu, Sarajevo: Naučnoistraživački Institut Ibn Sina, 2023.
- Levitsky, Steven, Lucan A. Way. *Competitive Authoritarianism – Hybrid Regimes After the Cold War*. New York: Cambridge University Press. 2010.
- Linc, Huan, Stepan, Alfred. *Demokratska tranzicija i konsolidacija*. Beograd: Filip Višnjić, 1998.
- Intervju sa dr. Isat Skenderović (2023). U arhivi autora.
- Intervju sa Jana Vlahović (2023). U arhivi autora.
- Intervju sa Božidar Proročić (2023). U arhivi autora.
- Intervju sa Nikola Zirojević (2023). U arhivi autora.
- Raspopović, Radoslav. *Berlinski ugovor 1878*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore – Istorijski institut Univerziteta Crne Gore. 2019.
- Rastoder, Šerbo. *Crna Gora I Crnogorci u Jugoslaviji: Gubitak državnosti i njena obnova*. U: Zbornik radova: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, (ur). Sonja Biserko, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017.
- Pavićević, Veselin, Darmanović Srđan, Komar, Olivera, Vujović, Zlatko. *Izbori i izborna zakonodavstvo u Crnoj Gori 1990-2006*. Podgorica: Centar za monitoring – CeMI, 2017.
- Prekić, Adnan. *Crnogorska historiografija i nacionalizam*. U: Zbornik radova: *Ogledi o historiografiji i nacionalizmu u Jugoistočnoj Evropi*, (ur). Amir Duranović, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2019.
- Portal Analitika (2023). Svi naši izbori: Ovako je bilo od 1990. do danas: <https://www.portalanalitika.me/clanak/svi-nasi-izbori-ovako-je-bilo-od-1990-do-danas>
- Popović, Biljana, Đuranović, Nina. *Podrivanje demokratije vol. 3: Kljentelistička demokratija u Crnoj Gori*. Podgorica: Centar za demokratsku tranziciju, 2022.
- Michas, Takis. *Nečasni savez: Grčka i Miloševićeva Srbija*. Sarajevo: Centar za napredne studije. 2016.
- Monitor (2019). MOMIR BULATOVIĆ: ŽIVOT, DJELO , SMRT: Predsjednik koji to nije bio: <https://www.monitor.co.me/momir-bulatovic-zivot-djelo-smrt-predsjednik-koji-to-nije-bio/>

- Nedeljnik (2020). A pre „samo“ 28 godina...: Na današnji dan održan je prvi referendum za nezavisnost Crne Gore, ogromna većina želela je zajednicu sa Srbijom: <https://www.nedeljnik.rs/vecina-gradana-crne-gore-se-izjasnila-za-zajednicku-drzavu-sa-srbijom-na-danasnji-dan-odrzan-je-prvi-referendum-za-nezavisnost/>
- Stav (2021). Perovićev Liberalni savez bio je protiv srpsko-crnogorske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu: <https://stav.ba/vijest/perovicev-liberalni-savez-bio-je-protiv-srpsko-crnogorske-agresije-na-hrvatsku-i-bosnu-i-hercegovinu/4273>
- Stav (2021). Godina od promjene vlasti u Crnoj Gori: <https://stav.ba/vijest/godina-od-promjene-vlasti-u-crnoj-gori-/4219>
- Stav (2022). Šta Bošnjaci mogu očekivati od nove Vlade Crne Gore?: <https://stav.ba/vijest/sta-bosnjaci-mogu-ocekivati-od-nove-vlade-crne-gore-/7510>
- Vuković-Ćalasan, Danijela, Đečević, Mehmed. *Izazovi izgradnje građanskog identiteta u Crnoj Gori: postreferendumske podjele i sporovi političkih partija*. Zagreb: *Migracijske i etničke teme*, vol. 31, br. 1. 2015.
- https://www.v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/

Admir Lisica

On the Transition and State of Democracy in Montenegro

SUMMARY

Democratic transition and consolidation can be understood as a movement from a non-democratic to a democratic regime. (Linc, Stepan, 1998: 58) The basic hypothesis in this analysis is that on the way to its own democratization, Montenegro goes through various internal processes, and that the very slow transition of Montenegro on that path is conditioned by the strong influence of Serbia and the then regime of Slobodan Milošević. In today's context, it is also necessary to monitor the relationship between official Serbia and Montenegro, because the strong presence of Serbian influence in certain moments affects the democratic processes in Montenegro even today. In this paper, we will try to analyze the state of democracy in Montenegro, whether authoritarian tendencies are visible and how to improve the current state? to what extent does the government influence judicial institutions? What is the position of the media? and what is the influence of Serbia on the socio-political everyday life of Montenegro? Realizing the importance of this topic, which requires the use of several different scientifically based methods, in addition to consulting available relevant sources, several interviews were conducted with credible interlocutors, who witnessed turning points in the context of the democratic transition of Montenegro. The method of data collection is imposed as necessary to clarify the complicated processes that took place or are still taking place within Montenegro. In addition to the mentioned methods, methods of analysis, comparison, description, as well as quantitative and qualitative methods will certainly be applied. Ultimately, the goal of the work is to analyze the state of democracy within Montenegrin society, with special reference to the previously raised questions.

Keywords: Montenegro, democracy, transition, turning years, influence of Serbia

